

VEHBIJA HODŽIĆ I NJEGOV DOPRINOS ISLAMSKOJ MISLI U NOVOPAZARSKOM KRAJU

VEHBIJA HODŽIĆ AND HIS CONTRIBUTION TO ISLAMIC THOUGHT IN THE NOVI PAZAR REGION

Enver UJKANović, Nesip PEPIĆ

Assist. Prof. Dr., Ras Historical Archive of Novi Pazar; MSc, Salih Gašević Center for Science, Culture and Arts in Novi Pazar, Serbia

 <https://orcid.org/0009-0008-4541-1440> <https://orcid.org/0009-0003-4566-0176>

Sažetak: Tok islamske misli u novopazarskom kraju od 1945-1990. godine nije moguće pratiti kroz neko zasebno glasilo ili časopis koji je pratio ili usmjeravao kretanje islamske misli u ovom periodu. Kao jedan od razloga za to može se uzeti činjenica da je područje Novog Pazara u organizaciji i sprovođenju vjerskog života bilo na razini lokalnih islamskih obora, odnosno medžlisa, koji su u tada aktuelnom sistemu organizacije vjerskog života bili polazišni nivo. Suočeni sa oskudnim brojem učene uleme, težište rada lokalnih islamskih medžlisa bilo je očuvanje ideje islamskog vjerovanja, odnosno religioznosti kod pripadnika islama, koja je bila snažno napadnuta ideološkom matricom socijalističkog društvenog uređenja, gdje je religija prognana na margine društva i tretirana kao individualno, lično pitanje, reducirajući tako njen utjecaj na tokove društvenog života i mogućnost njenog utjecaja na razvoj i unapređenje islamske misli i duhovnosti u institucionalnom smislu. No, duboka ukorijenjenost islama na području Novog Pazara učinila je da bude pojedinaca koji su ispisivali stranice svoje interpretacije islama s aspekta vremena i društvenih prilika u kojima su živjeli. Jedan od njih je Novopazarac Vehbija Hodžić (1916-1977), koji je, povučeno, u tišini porodičnog doma decenijama neumorno radio i pisao, nastojeći predstaviti islam u njegovoj univerzalnosti. Vehbija Hodžić je pisao originalne naučne radove, prevodio sa više stranih jezika, nekoliko djela mu je objavljeno, ali većina njegovog opusa ostala je u rukopisu. U ovom radu želimo ukazati na Hodžićev islamski opus koji je nastao u nepovoljnim društvenim prilikama za islamsku misao kojeg je posvetio afirmaciji osnovnih ciljeva vjere, odnosno islamke misli.

Ključne riječi: Islamska zajednica, ulema, islamska misao, interpretacija islama, univerzalnost islama, islamske discipline

Abstract: The flow of Islamic thought in the Novi Pazar region from 1945 to 1990 cannot be observed through a separate publication or magazine that followed or directed the movement of Islamic thought. One reason for this can be the fact that the Novi Pazar area was at the level of local Islamic councils, or mejlis, in the organization and implementation of religious life, which were the starting level in the then current system of organizing religious life. Faced with a scarce number of learned scholars, the focus of the work of local Islamic councils was the preservation of the idea of Islamic belief, or religiosity among members of Islam, which was strongly attacked by the ideological matrix of the socialist social order, where religion was exiled to the margins of society and treated as an individual, personal issue, thus reducing its influence on the flow of social life and the possibility of its influence on the development and advancement of Islamic thought and spirituality in an institutional sense. However, the deep roots of Islam in the Novi Pazar area made it possible for individuals to write pages of their own interpretation of Islam from the perspective of the time and social circumstances in which they lived. One of them was Vehbija Hodžić (1916-1977), a native of Novi Pazar, who worked tirelessly and wrote for decades in the silence of his family home, trying to present Islam in its universality. Vehbija Hodžić wrote original scientific papers, translated from several foreign languages, and several of his works were published, but most of his work remained in manuscript. Our intention with this work is to point out Hodžić's Islamic work, which was created in unfavorable social conditions for Islamic thought, and which he dedicated to the affirmation of the basic goals of the faith.

Keywords: Islamic Community, ulema, Islamic thought, interpretation of Islam, universality of Islam, Islamic disciplines

Corresponding author: Enver Ujkanović, enverujkanovic@gmail.com

Citation: Ujkanović, Enver, and Nesip Pepić. "Vehbija Hodžić i njegov doprinos islamskoj misli u Novopazarskom kraju." In *Balkan Periodicals: The Trajectory of Islamic Thought in the Communist Period*, edited by Sevba Abdula, Ahmet Köroğlu, and Fatih Şabani, 207–223. Skopje: IDEFE Publications, 2025. <https://doi.org/10.51331/EB11EUNP>.

O životu Vehbije Hodžića

Vehbija Hodžić je rođen u Čukotama na Donjoj Pešteri (opština Tutin) januara 1916. godine gdje je završio osnovnu školu. Veliku medresu Kralja Aleksandra II u Skoplju završio je 1936. godine.¹ Iste godine je upisao Pravni fakultet na Beogradskom univerzitetu. Ispisao se s Pravnog fakulteta i upisao na Višu islamsko šerijatsko-teološku školu u Sarajevu², koju je završio 1941-1942. godine. Njegova radna karijera počinje u šerijatskom sudu u Novom Pazaru gdje je radio kao šerijatsko-teološki pripravnik, zatim kao sekretar Islamskog šerijatstva za Srbiju do 1945. godine. Nakon 1945. godine, službovao je u Priboju i Pljevljima u svojstvu šerijatskog sudije, da bi se ponovo vratio u Novi Pazar gdje je radio u Opštini, zatim u Sreskom i Okružnom sudu, pa u Narodnoj banci i, najzad, katastarski službenik u Novom Pazaru gdje je ostao sve do smrti 1977. godine. Pored svog redovnog posla, Hodžić je svojim edukativnim angažmanom na polju arapskog jezika, predavanjima iz stručnih predmeta predviđenih za polaganje imamskog ispita iskazivao svoju privrženost islamu i ustanovama Islamske zajednice u Novom Pazaru. Uzimajući u obzir širinu obrazovanja Hodžića, njegov bogati opus i društveno-altruistička djela, on zasigurno predstavlja najkrupniju figuru islamske misli u Sandžaku.³ Pored niza zvaničnih i nezvaničnih priznanja, Vehbija-e-fendija Hodžić je i jedan od laureata natječaja Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ za najljepši Mevlud.⁴

1 Jahja Ferhatović, *Islam u svjetlu nauke i filozofije – Knjiga prva akaid* (Novi Pazar, 2010), 305.

2 Ulema-medžlis u Sarajevu je na osnovu Uredbe Ministarstva obrazovanja Kraljevine Jugoslavije iz 1935. godine osnovao Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u rangu fakulteta sa sjedištem u Sarajevu. Škola je imala visokostručan nastavni kadar, sastavljen od afirmiranih islamskih teologa i djelovala je do kraja Drugog svjetskog rata, kada su je nove vlasti zatvorile. Iznjedrila je nekoliko desetina svršnika koji su svojim stručnim i naučnim angažmanom uspjeli skrenuti pozornost islamske i kulturne javnosti na sebe.

Bilal Hasanović: *Visoko islamsko školstvo u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata*, <https://islamskazajednica.ba>, 2025.

3 Nadir Dacić, *Ulema Sandžaka od Berliskog kongresa do raspada SFR Jugoslavije (1878-1990)* (Sarajevo, 2024), 156-157.

4 Jahja Ferhatović, *Isto*, 306.

Nišan Vehbije Hodžića ne mezarju Gazilar u Novom Pazaru na kojem stoji poruka: “UČITEI! U ZNANJU JE SPAS”, koja, govori o njegovom odnosu prema znanju, kao i da je svoj život proveo na putu sticanja znanja i njegovog prenošenja svojim savremenima, a i budućim generacijama jer je iza sebe ostavio mnoga pisana djela, od kojih su neka ugledala svjetlo dana a neka čekaju publikovanje.

Islam i islamska misao u uvjetima socijalističkog poretka

Okončanjem Drugog svjetskog rata i uspostavom komunističke vlasti, Islamska vjerska zajednica našla se u novim društveno-političkim okolnostima. Uspostavljeni režim u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata nametnuo je princip odvojenosti vjerskih zajednica i države i shvatanja vjere kao privatne stvari građana. Vjerske institucije su bile strukturalno i funkcionalno odvojene od države, a šerijsko pravo je prestalo da bude pozitivno pravo za muslimane i transformisalo se u vjerske, etičke ili običajne norme muslimana.⁵ Zakonskim odlukama koje su podrazumijevale konfiskaciju, nacionalizaciju i eksproprijaciju od Islamske zajednice bio je otet veliki dio vakufske imovine. Imovina koja nije oduzeta u periodu agrarne reforme Kraljevine Jugoslavije sada se našla na udaru socijalističkog

5 Senada Tahirović, “Islamska vjerska pouka u Bosni i Hercegovini od 1945-1990 godine: Politički i pravni kontekst institucionalizacije vjerskog poučavanja,” *Novi Muallim*, god. XIV, br. 55 (2013): 45-56.

režima. Na ovaj način Islamska vjerska zajednica na svim nivoima je ostala bez prihoda koje je ubirala od vakufske imovine, a sopstvenim приходima nije mogla pokriti ni svoje minimalne potrebe.⁶ Nametanje načina odijevanja kroz zabranu nošenja zara i feredže, ograničavanje, odnosno zabrana tradicionalnog-vjerskog obrazovanja su mjere koje su izazvale promjene u percepciji vjere i vjerskog života kod muslimana i ostavile trag na prikticiranje islama, a time i na status same islamske misli. Govoreći o ulemi Sandžaka, Dacić u svojoj studiji *Ulema Sandžaka od Berliskog kongresa do raspada SFR Jugoslavije (1878-1990)* govori o veoma teškim okolnostima u kojima se Islamska zajednica našla na svim nivoima nakon formiranja nove jugoslovenske države. Bila je nespremna, materijalno i kadrovski razorena, bez medresa, mekteba i trebalo je vremena da se situacija prevaziđe i iznađu novi oblici njenog rada. U Novom Pazaru se tada, izdvaja nekoliko figura iz redova uleme koji su svojim djelovanjem doprinijeli očuvanju islamskog identiteta pred naletom sekularizacije, potaknute novim društvenim poretkom. On spominje hafiz Ismail ef. Filibalića, koji je preživio strijeljanje, ali nije mogao preživjeti poniženje koje mu se htjelo nametnuti da kao vjerski autoritet potpiše fetvu i pozove muslimane i muslimanke na skidanje zara i feredže⁷, te je neposredno pred sam taj događaj umro. Zatim hafiz Abdullah Kačapor, sandžački muftija i Murad ef. Sukić, novopazarski muftija čiji doprinos u radu islamske zajednice bio veoma važan.⁸ Uvjeti koje je sekularni poredak nametnuo nisu bili nakonjeni religioznosti niti afirmaciji religijske misli, a posebno ne islamske. U poslijeratnom periodu u Novom Pazaru usljed prethodno pomenutih okolnosti iz redova uleme nije bilo pojedinaca koji su se pored imamskog posla posvećivali islamskoj misli (*el-fikr al-islami*) i djelovanju u tom smislu. Taj zadatak umjesto njih na sebe je preuzeo Vehbija Hodžić koji je, zahvaljujući svom eruditskom obrazovanju znao identifikovati zahtjeve vremena u kojima su se muslimani našli i pokušao na njih dati odgovore. On je daleko od javnosti, u tišini svog doma neumorno pisao i radio u domenu islamske misli.

6 Usljed siromaštva nakon Drugog svjetskog rata razvila se praksa prikupljanja dobrovoljnih priloga (sergija) u vjerskim objektima i po selima, koju su vlasti tolerisale. Ipak, ovi prihodi su bili zanemarivi u odnosu na potrebe Islamske zajednice, jer je generalno i stanovništvo u godinama poslije rata bilo izrazito siromašno, tako da ni prilozima nisu bili značajni. Senada Tahirović: Isto.

7 Zakon za Srbiju usvojen je 09. januara 1951. godine. Sve do 08. marta iste godine tekla je kampanja za skidanje zara i feredže koja je imala svoju završnicu velikim ženskim mitingom u Novom Pazaru 8. marta 1951. godine povodom Međunarodnog dana žena, kada su žene došle na skup bez zara i feredže. Fahrudin Kladničanin, *Peča* (Novi Pazar, 2020), 11.

8 Nadir Dacić, *Ulema Sandžaka od Berliskog kongresa do raspada SFR Jugoslavije (1878-1990)* (Sarajevo, 2024), 23.

Djelo Vehbije Hodžića

Vehbija Hodžić je sigurno jedan od najplodnijih islamskih autora svog vremena među Bošnjacima Sandžaka, što nedvosmisleno potvrđuje bibliografija njegovih radova. Pisao je djela, naučne radove, kao poliglota prevodio sa više stranih jezika, bavio se leksikografijom i beletristikom. Uvidom u bibliografiju njegovih radova vidljiva je dominacija islamskih tema kojima je pokušao predstaviti osnovna načela islamskog vjerovanja, temeljne islamske obrede i islamski moral.⁹ On u svojim djelima piše o stvaranju kosmosa i čovjeka kao krunskog stvorenja;¹⁰ o historiji religije; govori o temeljnim načelima islamskog vjerovanja; izlaže moralno-etička i socijalna učenja islama; govori o razumu kao daru i sredstvu spoznaje Boga, uopće o važnosti spoznaje. Osim pisanih djela, pisao je autorске članke za glasila koja su izlazila pod pokroviteljstvom Islamske zajednice u Sarajevu: *Glasnik*¹¹, *Takvim*¹², *Preporod*¹³ i *Zemzem*.¹⁴ U predstavljanju islamskog

9 Sabit Šećević, *Analiza tema o islamu u djelu Vehbije Hodžića* (Sjenica, 2013), 7.

10 Zašto je čovjek stvoren, koja je njegova zadaća, od kuda dolazi, šta nakon smrti šta su paganske religije i kakav je njihov pogled na svijet, koje su objavljene religije i knjige daje odgovore i slično. Jahja Ferhatović, *Islam u svjetlu nauke i filozofije – Knjiga prva akaid* (Novi Pazar, 2010), 7.

11 Islamska vjerska zajednica u Kraljevini Jugoslaviji nije imala svog službenog glasila sve do 1933. godine. Početkom iste Vrhovno starješinstvo islamske vjerske zajednice u Beogradu pokreće Glasnik koji je izlazio sve do 1945. godine kada je prestao izlaziti. Ubrzo posle pokretanja *Glasnika*, sjedište Vrhovnog starješinstva IVZ premješteno je u Sarajevo, gdje se i danas nalazi. Zejnel Fajić, *Bibliografija Glasnika VIS u SFRJ* (Sarajevo, 1983).

12 *Takvim* je počeo kao izdanje Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice u Jugoslaviji. Od 1939. do 1941. godine kao izdavač *Takvima* se pojavljuje reisu-l-ulema Islamske vjerske zajednice. Od 1942. do 1948. godine izdavač *Takvima* za BiH je Knjižara Ahmed Kujundžić, a od 1951. do 1997. godine izdavač *Takvima* je Udruženje Ilmijje. Od 1995. godine kao izdavač sa Udruženjem Ilmijje pojavljuje se i Rijaset Islamske zajednice, koji od 1997. godine potpuno preuzima izdavanje *Takvima*, budući da je u pitanju jedan od najznačajnijih i najtiražnijih godišnjaka na ovim područjima. Nezir Halilović, *Takvim, intelektualna baština Bošnjaka u najtiražnijem bh časopisu* <https://www.islam.ba/teme/povijest/takvim-intelektualna-bastina-bošnjaka> 20.01.2025.

13 Preporod kao informativno glasilo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, počeo je izlaziti 1970. godine. Intencija lista je da javnosti ponudi sve relevantne informacije vezane za rad organa i ustanova Islamske zajednice, čelnih ljudi, obavijesti o dešavanjima u džematima, međžlisima, muftijstvima, aktuelnostima među muslimanima i ostalim pitanjima od interesa za islam i muslimane, te pruži informacije o aktuelnostima iz islamskog svijeta. Preporod u Islamskoj zajednici i općenito među muslimanima ima važnu ulogu.

14 Gazi Husrev-begova medresa je od 1968. godine po prvi put pokrenula pravi đački list *Zemzem*, kreiran od strane učenika Medrese u skladu s bitnim zahtjevima vremena koji su bili sve brojniji, slojevitiji, složeniji i puni izazova na koje se više nisu mogli davati stari odgovori. Enes Karić: *Pedeset godina lista Zemzem na stablu Gazi Husrev-begove medrese (1968-2018)*, <https://medresasa.edu.ba/sekcije/zemzem/>

učen ja, Hodžić je na liniji ehlišunetskog koncepta. U cjelokupnom njegovom djelu prisutan je nedvosmislen stav da se razumijevanje svih vjerskih pitanja u prvom redu zasniva na Kur'anu i sunnetu, što je osnovno obilježje muslimanske tradicionalne spoznajno-kritičke teorije.¹⁵ Do sada su mu objavljena djela: *Temelji islama, Knjiga prva*, Preporodova biblioteka, Serija A, Knjiga 1, Sarajevo 1971, strana 128; *Mevlud*, autorsko izdanje, Novi Pazar, 1975, strana 112; *Islam u svjetlu nauke i filozofije, Knjiga prva, Akaid*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2010, strana 322.

U rukopisu su ostala djela:

Islam u svjetlosti nauke i filozofije, drugi dio;

Ibadat Islam u svjetlosti nauke i filozofije, treći dio;

Islamski moral;

Problem dobra i zla;

Islam i nauka;

Tematika Kur'ana;

Tematika Hadisa;

Tursko-srpskohrvatski rječnik;

Tursko-francuski rječnik;

Srpskohrvatsko-francusko-njemačko-italijansko-perzijsko-arapsko-turski rječnik, 8.000 riječi.¹⁶

Članci objavljeni u Glasniku VIS-a

- „Čovjek - izvor dobra i zla”, *Glasnik VIS-a*, XXXV/1972, 9-10, Sarajevo, 1972, 22-26;
- „Dužnost muslimana prema svojoj vjerskoj zajednici”, *Glasnik VIS-a*, XXIX/1966, 7-8, Sarajevo, 1966, 314-316;
- „El-Ma'un – Pomaganje”, *Glasnik VIS-a*, XLII/1979, 6, Sarajevo, 1979, 541-547.
- „Hadži Hasan Jahović - veliki dobrotvor (vakif)”, *Glasnik VIS-a*, XXXI/1968, 4-6, Sarajevo, 1968, 224-226;

¹⁵ Sabit Šećović, Isto, 37.

¹⁶ Imajući u vidu karakter društvenog poretka u kojem je živio i radio, te status religije i religioznosti u njemu, lahko je zaključiti zašto je veći dio njegovih pisanih djela ostao u rukopisu izvan interesovanja izdavača.

- “Islamski gest Omera Koničanina iz Novog Pazara”, *Glasnik VIS-a*, XXXV/1972, 7-8, Sarajevo, 1972, 391;
- „Islamski moral”, *Glasnik VIS-a*, VIII/1957, 1-3. Sarajevo, 1957, 3-10;
- „Islamski moral II”, *Glasnik VIS-a*, VIII/1957, 4-6. Sarajevo, 1957, 145-155;
- „Islam i dobra djela uopšte”, *Glasnik VIS-a*, XI/1960, 4-6. Sarajevo, 1960, 150-152;
- „Islamske škole”, *Glasnik VIS-a*, XII/1961, 7-9. Sarajevo, 1961, 269-277;
- „Islamski velikani o nauci”, *Glasnik VIS-a*, XXVI/1963, 9-10, Sarajevo, 1963, 373-376;
- „Ispraćaj na hadž”, *Glasnik VIS-a*, XXIX/1966, 5-6, Sarajevo, 1966, 268-269;
- „Jedinstvena vjerska svečanost u Pešteru”, *Glasnik VIS-a*, XXVI- II/1965, 1-2, Sarajevo, 1965, 47-48;
- „Jednomjesečni tečaj za vjerske službenike u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XI/1960, 7-9, Sarajevo, 1960, 401-403;
- „Kurban”, *Glasnik VIS-a*, VII/1956, 7-9, Sarajevo, 1956, 203-206;
- „Materijalna kultura islama”, *Glasnik VIS-a*, XIII/196, 7-9, Sarajevo, 1962, 237-246.
- „Merhum Arif-ef. Sarajlija, veliki alim i pjesnik”, *Glasnik VIS-a*, XXXVII/1974, 1-2, Sarajevo, 1974, 109-112;
- „Merhum Džemailaga Bošnjović”, *Glasnik VIS-a*, XXXI/1968, 11-12, Sarajevo, 1968, 595;
- „Merhum Džemailaga Bošnjović i poslije smrti pomaže Islamskoj zajednici”, *Glasnik VIS-a*, XXXIV/1971, 9-10, Sarajevo, 1971, 427;
- „Merhum Murad-ef. Sukić, muftija u penziji”, *Glasnik VIS-a*, VII/1956, 10-12, Sarajevo, 1956, 444-445;
- „Mevludska svečanost u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XXVI/1963, 9-10, Sarajevo, 1963, 444;
- „Muhammed a.s., povodom ovogodišnje proslave rođenja”, *Glasnik VIS-a*, V/1954, 11-12, Sarajevo, 1954, 264-267;
- „Neobično krupan korak IZ-e u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XXXIV/1971, 7-8, Sarajevo, 1971, 411-412;
- „Novi mesdžid u selu Kruševu u okolini Novog Pazara”, *Glasnik VIS-a*, XXXI/1968, 4-6, Sarajevo, 1968, 216;

- „Pokrovitelji islamske nauke-mecene”, *Glasnik VIS-a*, XII/1961, 4-6. Sarajevo, 1961, 177-188;
- „Post”, *Glasnik VIS-a*, br. 1-3, Sarajevo, 1954, 39-41.
- „Primjer za ugled”, *Gasnik VIS-a*, XXXIII/1970, 9-10, Sarajevo, 1970, 592;
- “Proslava Mevludi-šerifa u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XI/1960, 7-9, Sarajevo, 1960. 401-403;
- „Proslava Mevluda u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XII/1961, 10-12, Sarajevo, 1961, 450-451;
- „Proslava Mevludi-šerifa u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XIII/1962, 7-9, Sarajevo, 1962, 300;
- “Prosvjeta Sandžaka”, *Gajret*, XXI/1940, 6. Sarajevo, 1940, 126-129;
- „Proslava otvaranja nove džamije u selu Požega, Novi Pazar”, *Glasnik VIS-a*, XXXIII/1970, 11-12, Sarajevo, 1970, 643-647;
- „Prvi čovjek, prvi grijeh”, *Glasnik VIS-a*, XLII/1979, br. 1, Sarajevo, 1979, str. 67-72;
- „Rad po islamu”, *Glasnik VIS-a*, VIII/1957, 7-9. Sarajevo, 1957, 279-286;
- „Razvoj islamskog prava”, *Glasnik VIS-a*, XII/1961, 10-12. Sarajevo, 1961, 367-369;
- „Sujeverje - ostaci mnogoboštva (širka)”, *Glasnik VIS-a*, XXX/1967, 7-8, 302-308.
- „Svečano otvorenje vakufske biblioteke u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XXXIV/1971, 7-8, Sarajevo, 1971, 412;
- „Temelji za novu džamiju Požega, Novi Pazar”, *Glasnik VIS-a*, XXXI/1968, 11-12, Sarajevo, 1968, 540-541;
- „Trošenje imetka u dobrotvorne svrhe”, *Glasnik VIS-a*, XXXI- II/1970, 9-10, Sarajevo, 1970, 453-462.
- „Uzoran predavač vjerske obuke” *Glasnik VIS-a*, XXXI/1968, 4-6, Sarajevo, 1968, 215-216;
- „Vakufska biblioteka i čitaonica u Novom Pazaru”, *Glasnik VIS-a*, XXXIII/1970, 11-12, Sarajevo, 1970, 659-660;
- „Vakuf- zavještanje”, *Glasnik VIS-a*, XXXIV/1971, 9-10, Sarajevo, 1971, 22-26;
- „Život u svemiru”, *Glasnik VIS-a*, XXXV/1972, 11-12, Sarajevo, 1972, 562-565.

Članci objavljeni u Takvimu i Zemzemu

- „Veći i manji grijesi, njihovi uzroci i posljedice”, *Takvim* 1967. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1966, 119-121;
- „Sujeverje - ostaci mnogoboštva (širka)”, *Takvim* 1967. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BiH, Sarajevo, 1966, 104-107;
- „Religijski sud i problem dobra i zla”, *Takvim* 1968. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1967, 85-92;
- „Tri glavna islamska stuba”, *Takvim* 1968. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1968, 123-126.
- „Krvna osveta i ubistvo”, *Takvim* 1968. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1967, 149-157;
- „Razmišljanje kao ibadet”, *Takvim* 1969. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1968, 146-158;
- „Kur’an i antropologija”, *Takvim* 1973. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1972, 80-89;
- „Islam-muslimani?”, *Takvim* 1973. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1972, 113-126.
- „Vel’asri, suština vjere”, *Takvim* 1974. godinu, Izvršni odbor udruženja Ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1973, 98-108;
- „Pohlepa i škrtost, dvije štetne društvene pojave”, *Takvim* 1975. Izvršni odbor Udruženja ilmije u SR BIH, Sarajevo, 1974, 166-176;
- „Primjer za ugled (Uzeir Idrizović iz Novog Pazara), *Zemzem*, Đačko udruženje Gazi Husrevbegove medrese „Gazi Husrevbeg”, Sarajevo, 1972, 1-2, 16.

Članci objavljeni u Preporodu

- „Čuvati se grijeha je dokaz iskrenog imana”, *Preporod* 17, Sarajevo, 1974,10;
- „H. Mula Ajdin ef. Ejupović, predavač vjerske pouke za primjer”, *Preporod*, 13, Sarajevo, 1974, 6;
- „H. Mula Ajdin ef. Ejupović - uzor vjeroučitelja”, *Preporod*, br. 15, Sarajevo, 1973, 6;
- „Kur’an i astronomija I”, *Preporod* 15, Sarajevo, 1974, 12;
- „Kur’an i astronomija II”, *Preporod* 16, Sarajevo, 1974, 12;
- „Kur’an i astronomija III”, *Preporod* 17, Sarajevo, 1974, 12;

- „Kur'an i geografija I", *Preporod* br. 45. Sarajevo, 1972, 9;
- „Kur'an i geografija II", *Preporod* 46. Sarajevo, 1972, 9;
- „Kur'an i geografija III", *Preporod* 47. Sarajevo, 1972, 9;
- „Kur'an i geografija IV", *Preporod* 48. Sarajevo, 1972, 9;
- „Kur'an i geografija V", *Preporod* Sarajevo, 1972, 9;
- „Mjesec vjerskih svečanosti u Novom Pazaru", *Preporod*, 21, Sarajevo, 1973, 9;
- „Prvobitna religija", *Preporod* 43-44, Sarajevo 1972, 9;
- „Prvobitna religija", *Preporod* 23 (150), Sarajevo 1976, 15;
- „Vakufska biblioteka i čitaonica u Novom Pazaru" *Preporod*, 7. Sarajevo, 1970, 4;
- „Vjerski život muslimana Novog Pazara i okoline u toku mjeseca ramazana, *Preporod*, 55, Sarajevo, 1972, 12.

Prijevod

- Mehmed Fuad, *Kamus - Tursko-arapsko-perzijsko-francuski rječnik*;
- M. Sadrudin, *Islam - religija čovječanstva* (prijevod s njemačkog jezika);
- *Islam - religija za sve i svakog* (prijevod s engleskog jezika);
- Laura Veccia Vaglieri, *Apologija islama* (prijevod s francuskog jezika);
- Muhjudin Selman, *Iskrice mladosti*, prijevod pjesama.

Beletristika

- *Kroz pjesmu i suze* - zbirka pripovjedaka;
- *Žalosna svadba* – drama.

Širokim izborom tema kroz napisana djela i članke Hodžić je pokušao dati svoju interpretaciju islama s aspekta vremena i društvenih prilika u kojima je živio. Nastojao je predstaviti islam u njegovoj širini i univerzalnosti, shodno osnovnoj intenciji islama koja se ogleda u tome da kod ljudi ustanovi čistu, pravu vjeru, razvije i učvrsti savršene moralne zasade i reguliše pravno-socijalne odnose među ljudima. Hodžić je svoj islamski opus posvetio upravo ovim osnovnim ciljevima vjere islama. Njegova objavljena djela, autorski tekstovi, kao i rukopisi uglavnom su podređeni ovim idejama.¹⁷

17 Sabit Šećović, Isto, 81.

Misao Vehbije Hodžića

Misao Vehbije Hodžića do sada nije sveobuhvatno istraživana. Radovi koji su do sada pisani o Hodžiću uglavnom su tretirali njegov život i obrazovanje i u njima se najčešće nabrajaju njegova djela, bez sistemskog analitičkog zahvata njihovog sadržaja. Najveći broj radova o njemu napisao je njegov prijatelj Kasim Hadžić.¹⁸ Pored Hadžića, o Hodžiću je pisao historičar Esad Rahić, koji ga opisuje kao alima čija je duhovna i intelektualna veličina mnogostruko nadmašila njegovu fizičku veličinu. On je čovjek koji je živio tiho i povučeno sa snažno izraženim kreativnim radom i ustrajnošću. Zbog njegovog doprinosa očuvanju i afirmaciji vjersko-kulturnog identiteta sandžačkih Bošnjaka, Rahić ga svrstava među velikane bošnjačke duhovne povijesti dvadesetog stoljeća.¹⁹ Njegov prijatelj i saradnik rahmetli Jakub Memić je nakon iznenadne smrti Hodžića pisao o njegovom društvenom angažmanu, altruističkim djelima, autoritetu kojeg je uživao, iznenadnoj smrti i dženazi.²⁰ Hajrudin Balić, profesor hadisa na Fakultetu za islamske studije u Novom Pazaru rahmetli Vehbiju Hodžića vidi kao izvanrednog islamskog intelektualca koji je znanje sticao u naučnim centrima širom bivše Jugoslavije, a najviše u Sarajevu, koji je svojim naučnim radom obilježio islamske nauke u Sandžaku u drugoj polovini dvadesetoga stoljeća.²¹ Ipak, do sada najobuhvatniju studiju o djelu Vehbije Hodžića dao je Sabit Šećović²² u svom djelu *Analiza tema o islamu u djelu Vehbije Hodžića*, koja će nam u najvećoj mjeri poslužiti za predstavljanje misli Vehbije Hodžića. Šećović je komparativno-analitičkim pristupom zahvatio islamske teme o kojima je Hodžić pisao u svojim djelima. U okviru teme historija

18 "Naučni rad Vehbi ef. Hodžića," *Zemzem*, List izdavačkog udruženja Gazi Husrevbegove medrese, godina IV br. 1-2 (1971): 17-18; Životni put i djelo Vehbije Hodžića, *Glasnik VIS-a*, br. 2 (1977): 217-222. Suradnja Vehbije Hodžića u *Takvimu*, *Takvim za 1978. godinu*, Izvršni odbor udruženja Ilmije u SR BiH, str. 202-203.

19 "Vehbija Hodžić - Najistaknutiji sandžački pisac o islamskim temama," *Tutinski zbornik* br. 2, (2001): 39-56; Zaboravljeni Vehbija Hodžić, *Sandžak - nezavisna revija za politiku i kulturu*, godina II, br. 35-36, 15-31 (1993): 28.

20 *Preporod*, br. 5, (1977): 18.

21 Hajrudin Balić, *Vehbija Hodžić, savremeni sandžački mislilac dvadesetog vijeka* <https://www.academia.edu>, 2009.

22 Sabit ef. Šećović, rođen je 05. marta 1979. godine u Sjenici. Osnovnu školu završio je u selu Rasnu, a srednju gimnaziju „Jezdimir Lović“ u Sjenici 1998. godine. Diplomirao je na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu 2003. godine. Na istom Fakultetu je magistrirao 2014. godine u oblasti islamskog verovanja-akaida i stekao zvanje magistra islamskih nauka u oblasti akaida. Predaje vjersku nastavu u srednjoj Tehničko-poljoprivrednoj školi u Sjenici od 2003. godine. Pored toga, obavlja dužnost imama, hatiba i mullima u Nur džamiji u Sjenici od 2005. godine, a od 2009. godine obavlja i dužnost glavnog imama Islamske zajednice u Sjenici. Imenovan je i za zamjenika predsjednika Mešihata i zamjenika muftije sandžačkog. www.mesihatsandzaka.official

religije, on ističe da Hodžić piše o vjeri općenito, o paganskim religijama, objavljenim religijama: judaizmu i hrišćanstvu i raznim oblicima sujeverja.²³ Kada govori o fenomenu vjere, ne ulazi u široke i slojevite rasprave. Svoju pažnju je usredsredio na potvrđivanje povijesne univerzalnosti religije, njene stalnosti i kulturne relevantnosti u ljudskoj historiji, kao i na pitanje o porijeklu religije, odnosno prvobitnoj religiji na Zemlji. Šećović zapaža da je bavljenje autora ovim temama vjerovatno bilo uslovljeno onovremenim globalnim ideološkim i naučnim kretanjima, kao i aktuelnim društvenim prilikama. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da je živio u vrijeme širenja antireligijskih utjecaja, u vrijeme jačanja komunističkih ideja na ovim prostorima.²⁴ Posljedice širenja antivjerskih ideologija bile su vidljive i unutar školskog sistema, tako da su ljudi podučavani u skladu sa ateističkim pogledima na porijeklo religije i njen historijski razvoj. Hodžić je nastojao dokazati da je religija konstantna u ljudskoj historiji, da datira od početka čovječanstva, da nije izmišljena od strane ljudi, te da je monoteizam prvobitna religija. Svoje stavove autor potvrđuje tradicionalnim, racionalnim i naučnim dokazima. On itekako uzima u obzir posvemašnju autoritativnost nauke i filozofije, što se očituje u njegovom nastojanju da, kad god je to moguće, afirmira islamska učenja filozofskim i naučnim dokazima. O njegovim raspravama o vjeri možemo kazati da je prije znanstveno-etička, nego klasična teološka elaboracija. U ovom kontekstu, Hodžić ne razmatra ni jednu vjeru kao pojedinačno učenje, već je pokušava definirati u smislu njenog pojmovnog određenja.²⁵ Hodžić kroz dokazivanje božanskog porijekla religije nastoji potvrditi Božiju egzistenciju. Pored tradicije, on koristi razum i savremenu nauku kao oslonac svojim stavovima. Otvoreno polemiše sa ateistima o njihovom poimanju fenomena religioznosti. Osnovnim izvorima vjerovanja Hodžić smatra Objavu i razum. U tom smislu on razlikuje: prirodnu i objavljenu vjeru. Prirodnom vjerom naziva vjeru izuzetno velikih umova - filozofa, a koja je izražena u čistom monoteizmu. Ova vjera je plod razuma i spoznaje. Objavljenu vjeru drži usmjeriteljem ljudskoga uma ka ispravnom vjerovanju, zato što sam razum nije sposoban da nepogrešivo pronađe istinu. Ona je vrhovni zakon života i smrti i najveći izvor dobra na Zemlji.²⁶

Govoreći o potrebi vjere, Hodžić izlaže argumente koji potvrđuju potrebu vjere i njenu uzvišenu misiju. Da bi dokazao da je religija neophodna, čak nužna za čovjeka, on navodi i obrazlaže više argumenata: tradicionalni, povijesni,

23 Sabit Šećović, Isto, 71.

24 Isto, 78.

25 Isto, 82.

26 Isto, 54-55.

moralno-etički, znanstveni. Poziva se na Kur'an da bi potvrdio da je Uzvišeni Bog, u skladu sa obećanjem koje je dao još Ademu, a.s., ljudima slao poslanike, preko kojih ih je upućivao na ispravno vjerovanje. Odstupanje od objava koje su dolazile preko Božijih poslanika razlog je zbog kojeg je objava iznova dostavljana ljudima.²⁷ Šećović na osnovu rasprave o religiji Hodžića prepoznaje kao vrsnog apologetu, koji, u skladu sa svojom apologetskom metodom, tradicijom, razumom i naukom, brani vjeru i dokazuje njenu potrebu. Istina, on staje u odbranu jedino univerzalne objavljene vjere i njene konačne verzije koju naziva islam. S druge strane, veoma hrabro i sa dosta uspjeha se obrušava na ateističke stavove, ali i na svako učenje i vjerovanje koje je u protuslovlju sa izvorno objavljenim monoteizmom.²⁸

Kada govori o osnovama islamskog vjerovanja, Hodžić najprije definiše nauku akaida, islamske dogmatike koja se bavi vjerovanjem. Nakon objašnjenja etimološkog značenja riječi akaid, definiše nauku akaida kao skup propisa islamskog vjerovanja koje musliman bezuvjetno prihvata i njima se pokorava. Zatim u skladu sa praksom klasičnih autora Hodžić ovu nauku označava drugim nazivima, kao što su *Ilmul-kelam* (nauka o govoru), *usuli-din* (nauka o temeljima vjere) i *ilmul-tewhid* (nauka o Božijem jedinstvu).²⁹ Nakon toga, autor govori o osnovama islamskog vjerovanja, vjerovanju u Boga, o Božijim imenima i svojstvima, dokazi- ma Božije opstojnosti, vjerovanju u meleke, objavljene Knjige, Božije poslanike, Posljednji dan i proživljenje poslije smrti i vjerovanju u Božije određenje.³⁰

Nakon predstavljanja fundamentalnih principa islamskog vjerovanja, Šećović se upušta u analizu teme o stvaranju o kojima je autor pisao u objavljenim člancima u *Preporodu*, *Glasniku* ili u okviru svojih već pomenutih studija. Ovdje izdava- ja teme: kosmos, čovjek, smisao i svrha ljudskog postojanja, čovjek kao izvor dobra i zla, čovjek kao pojedinac i društveno biće, izvođeci zaključnu konstataciju da je glavna intencija Vehbije Hodžića bila oživotvorenje vjere i njeno pretakanje u život. On odbacuje razumjevanje vjere kao apstraktne kategorije, ograničene na njegovo srce, privatni dom ili džamiju.³¹

Za Hodžića islamsko obredoslovlje čini vjeru živom, kulturno i socijalno relevantnom. O aspektima islamskog obredoslovlja Hodžić je pisao u svome prvo- objavljenom djelu *Temelji islama*, kao i u većini svojih objavljenih i neobjavljenih

27 Jahja Ferhatović, Isto, 264-265.

28 Sabit Šećović, Isto, 54.

29 Jahja Ferhatović, Isto, 40-42.

30 Sabit Šećović, Isto, 81-117.

31 Isto, 118-132.

radova. U predstavljanju islamskih obreda, Šećović naglašava da Hodžić podcrtava ortopraktičnu važnost islama, koju nastoji argumentirati ponajprije osnovnim izvorima islama, a zatim racionalnim i naučnim argumentima.³² U okviru ove teme autor uključuje pitanja veze imana, islama i ihsana, zatim osnovne temelje islama: šehadet, namaz, post, zekat, hadž, džihad o kojima naširoko izlaže. U svom opusu autor je posvetio pažnju i socijalnim učenjima islama, posebno u objavljenom djelu *Temelji islama*, kao i u rukopisu *Problem dobra i zla*, gdje kao muslimanski apologeta teži da ukaže na vrijednost i značaj socijalnog programa, odnosno na njegovu superiornost u odnosu na druge socijalne programe, koristeći se pri tome argumentima iz osnovnih islamskih izvora.³³ Konačno u okviru teme učenje o spoznaji, autor govori o izvorima znanja, razumu kao Božijem daru i srodstvu spoznaje i odnosu Objave i razuma. Hodžić Objavu i razum uzima kao dva osnovna izvora spoznaje Boga i ostalih istina vjere islama. Šećović zaključuje da i pored toga što se Hodžić može okarakterisati kao racionalista, koji često pravi ustupke razumu i nauci, ne može mu se pripisati mu'tezilizam, čiji su zagovornici davali razumu status koji mu ne pripada. Dakle, ljudski razum nije u mogućnosti da otkrije suštinu tajni vječne istine i on poput ostalih ehlišunitskih autora daje prednost Objavi u odnosu na razum.³⁴

Utjecaj drugih mislioca na Vehbiju Hodžića

Hodžić je svojim mišljenjem bio najbliži umjerenim vjerskim modernistima, smatra Šećović. Ideje reformizma prihvatao je od reformista Džemaludina Čauševića, Šukrije Alagića, Huseina Đoze, kao i od Mehmeda Handžića, reformiste koji je bio bliži ortodoksnom tipu reformizma. On se poput njih zalagao za ideje kao što su: povratak osnovnim izvorima islamskog učenja, kritika teorije taklida, afirmisanje idžtihada, kompatibilnost islama sa modernom naukom, kritika predestinacije u teologiji, kritika učenja i prakse brojnih derviških redova koji su zapreka društvenom aktivizmu i primjeni islama u društvenoj praksi. U periodu nakon Drugog svjetskog rata, a to je period glavnog intelektualnog pregnuća Hodžića, vjerski modernizam je bio dominantna orijentacija i unutar Islamske zajednice.³⁵ Islamski mislioci od kojih je Hodžić najviše crpio ideje pripadali su idejnom usmjerenju koje se naslanjalo na tradiciju egipatske škole islahu, koju je utemeljio Muhammed Abduhu. Hodžić se u svom opusu poziva i na stavove mnogih nemuslimanskih autora iz svih oblasti nauke i pripadnika

32 Isto, 133.

33 Sabit Šećović, Isto, 159-196.

34 Isto, 197-206.

35 Isto, 46-50.

drugih religija, sve sa jednim ciljem da odbrani vjeru kao takvu, a posebno islam, da dokaže istinitost i vrijednost islamskih načela, vjerovanja i njegovih moralnih normi. Oslanja se na stavove grčkih (Sokrat, Platon, Aristotel) i rimskih (Seneka) filozofa, na mišljenje novovjekovnih evropskih filozofa (Kant), na mišljenje književnika (Tolstoj), kao i na dostignuća autora iz različitih naučnih oblasti.³⁶

Zaključak

Vehbija Hodžić je bio izvanredni islamski intelektualac koji je svoje znanje sticao u naučnim centrima širom bivše Jugoslavije, a najviše u Sarajevu. On je svojim radom obilježio islamske nauke u Sandžaku u drugoj polovini dvadesetoga vijeka. Poznavanje više stranih jezika doprinijelo je da ovaj alim svoja saznanja, pored domaćih knjiga i naučnih časopisa obogati iz literature objavljene stranim jezicima. Svoj životni i radni vijek proveo je u Sandžaku gdje je ostavio neizbrisiv trag. Njegovo ime se s pravom može svrstati među mislioce koji su uspjeli spojiti tradicionalno obrazovanje sa izazovima društva. Znao je prepoznati izazov vremena koji se ogledao u sekularizaciji i nastojao je ponuditi islamske odgovore na to pitanje. Ehlisunetsko islamsko mišljenje jeste okvir unutar kojeg se kretao u razumijevanju i predstavljanju islamskog učenja.

U cjelokupnom njegovom djelu prisutan je nedvosmislen stav da se razumijevanje svih vjerskih pitanja prvenstveno zasniva na Kur'anu i sunnetu, što je osnovno obilježje muslimanske tradicionalne spoznajno-kritičke teorije. U objašnjavanju islamskih tema on se primarno pozivao na kur'anski tekst. U argumentaciji nekog stava citirao je veliki broj ajeta koji su tematski srodni bez većih hermeneutičkih zahvata. Kur'an je, dakle, prvi i najvažniji izvor njegovog islamskog mišljenja. Odmah poslije Kur'ana, on traži dokaz u drugom fundamentalnom izvoru islama, u sunnetu. Osim Kur'ana i sunneta, on se oslanja na razum i dostignuća savremene nauke kako bi pronikao u svrhu i dublji smisao propisa.

Može se kazati da je bio jedan od rijetkih učenjaka koji je uspio očuvati autentičnost islamske tradicije, a istovremeno biti svjestan konteksta u kojem djeluje. Njegov doprinos islamskoj misli u novopazarskom kraju je neprocjenjiv, a njegovo nasljeđe i danas živi kroz institucije koje je pomagao u njihovom radu. Hodžića je moguće svrstati među mislioce reformističkog usmjerenja.

On se poput ostalih reformista, zalagao za ideje kao što su: povratak osnovnim izvorima islamskog učenja, kritika teorije taklida, afirmisanje idžtihada, kompatibilnost islama sa modernom naukom, kritika učenja i prakse brojnih derviških

redova koji su zapreka društvenom aktivizmu i primjeni islama u društvenoj praksi. Svojim mišljenjem najbliži je umjerenim vjerskim modernistima poput Džemaludina Čauševića, Šukrije Alagića, Huseina Đoze, te Mehmeda Handžića.

Iako je prošlo nekoliko decenija od smrti Vehbije Hodžića, možemo tvrditi da njegovo razumijevanje islama odgovara našem vremenu. Ono je i dalje savremeno i moglo bi poslužiti kao paradigma drugim islamskim misliocima, naročito na prostoru Sandžaka i to iz razloga što su se, nekoliko posljednjih decenija, na ovom prostoru pojavile različite, često suprotstavljene interpretacije islama.

LITERATURA

- Balić, Hajrudin. 2009. *Vehbija Hodžić, savremeni sandžacki mislilac dvadesetog vijeka*, <https://www.academia.edu>.
- Dacić Nadir. 2024. *Ulema Sandžaka od Berliskog kongresa do raspada SFR Jugoslavije (1878-1990)*, Sarajevo.
- Ferhatović Jahja. 2010. *Islam u svjetlu nauke i filozofije – Knjiga prva akaid*, Novi Pazar.
- Fajić, Zejnel. 1983. *Bibliografija Glasnika VIS u SFRJ*. Sarajevo.
- Hadžić, Kasim. 1971. "Naučni rad Vehbi ef. Hodžića." *Zemzem* IV, br: 1-2: 17-18.
- Hadžić, Kasim. 1977. "Životni put i djelo Vehbije Hodžića." *Glasnik VIS-a*, br. 2: 217-222.
- Hadžić, Kasim. 1978. "Suradnja Vehbije Hodžića u Takvimu." *Takvim*: 202-203.
- Halilović, Nezir. *Takvim, intelektualna baština Bošnjaka u najtiražnijem bh časopisu*, <https://www.islam.ba/teme/povijest/takvim-intelektualna-bastina-bošnjaka>, 20.01.2025.
- Hasanović, Bilal. *Visoko islamsko školstvo u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata*, <https://islamskazajednica.ba>.
- <https://www.islam.ba/teme/povijest/takvim-intelektualna-bastina-bošnjaka>
- Karić, Enes: *Pedeset godina lista Zemzem na stablu Gazi Husrev-begove medrese (1968-2018)*, <https://medresasa.edu.ba/sekcije/zemzem/>, 2025.
- Kladničanin, Fahrudin. 2020. *Peča*, Novi Pazar.
- Memić, Jakub. 1977. "Merhum Vehbi - efdnija Hodžić". *Preporod* 5, br. 155: 18.
- Rahić, Esad. 1993. *Zaboravljeni Vehbija Hodžić*, Sandžak - nezavisna revija za politiku i kulturu, II, 28.
- Rahić, Esad. 2001. "Vehbija Hodžić - Najistaknutiji sandžacki pisac o islamskim temama." *Tutinski zbornik*, br. 2: 39-56.
- Šećović, Sabit. 2013. *Analiza tema o islamu u djelu Vehbije Hodžić*, Sjenica.
- Tahirović, Senada. 2013. "Islamska vjerska pouka u Bosni i Hercegovini od 1945-1990. godine - Politički i pravni kontekst institucionalizacije vjerskog poučavanja." *Novi Muallim*, XIV: 55.